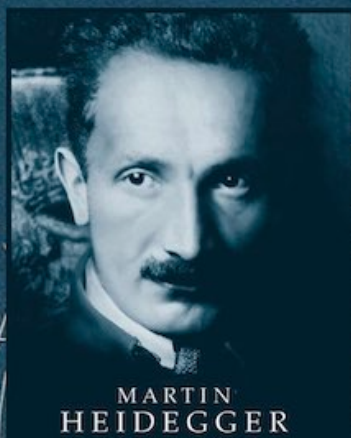

HBC
HBC

{ **Het Beleefde Genot** }
VZW

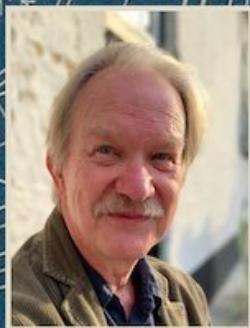
14de Thomas Mannlezing

MARTIN
HEIDEGGER

Heidegger en de vraag naar de techniek

door
Dirk De Schutter

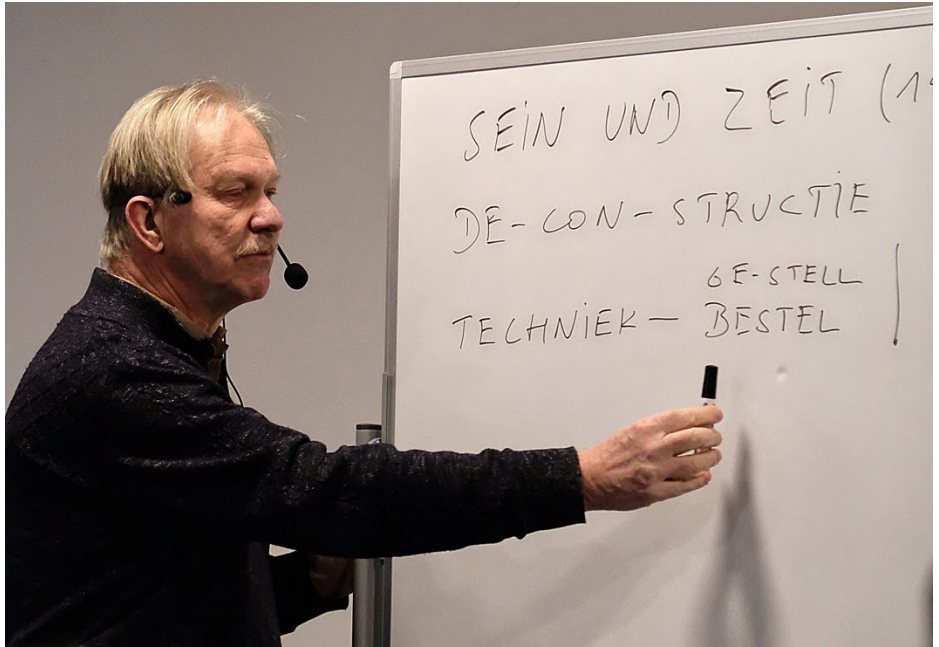
Zondag 26 januari 2025

10u30 (deuren: 10u00)

VELTERSHOF

Koning Albertstraat 11, 8210 Veldegem

Inkom: 10 euro - nieuwjaarsreceptie nadien

Inleiding door Bart Madou, stichter en gewezen voorzitter van Het Beleefde Genot

Goeie morgen Dames en Heren,

Om te beginnen en nog net op de valreep wil ik jullie allemaal namens het bestuur van HBG van harte een mooi, rijk en goed gevuld cultureel jaar toewensen.

En een beetje onverwacht, maar velen hebben de vorige Thomas Mannlezing misschien nog niet helemaal verteerd, of hier hebben we al de volgende, de 14de, in de rij.

Dit keer professor Dirk De Schutter over Heidegger en zijn visie op de techniek.

Wel Heidegger en zijn vrouw waren op zekere dag uitgenodigd bij een bevriende collega, wiens vrouw een redelijk bekende pianiste was. Bij die gelegenheid speelde zij een sonate van Schubert. De reactie nadien van Martin Heidegger: 'maar zoiets kan de filosofie niet'. En de filosofie kan wel meer dingen niet, wat de filosofie wel goed kan is vragen stellen meer vragen dan antwoorden proberen te formuleren. Dit doet mij denken aan die man die een vraag stelde aan. Een filosoof en toen hij het antwoord kreeg zijn eigen vraag niet meer verstond.

Voor vragen, Dames en Heren, heb je de juiste taal nodig, maar is dat wel mogelijk, de juiste woorden te vinden?

Wel, ik herinner mij nog goed tijdens mijn studententijd, de ontmoeting met de grootvader van een kameraad van mij, die mij toen zei: 'De taal is een precisie-instrument, waar wij zeer zorgvuldig om mee moeten gaan.' Van dat laatste was ik wel overtuigd, van dat eerste, de taal als een precisie-instrument, in het begin ook, al heb ik daar later en sterk aan getwijfeld. Ik denk dat hij eigenlijk bedoelde: de taal zou een precisie-instrument moeten zijn.

Zeg nu zelf: als ik jullie volgende eenvoudige zin voorhoud: 'Aan de over van de rivier staat een huis'. Dan ben ik honderd procent zeker dat dit huis bij elk van jullie aanleiding zal geven aan een ander beeld in jullie gedachten. Ik kan natuurlijk allerlei details aan de beschrijving van dat huis toevoegen: aantal vensters, soort dak, kleur van de deur enzovoort, maar dan nog zal niemand van jullie hetzelfde huis in gedachten hebben. Wel, als er iemand geworsteld heeft met taal dan is dat zeker Heidegger geweest, in zover dat hij vaak zijn toevlucht heeft gezocht in allerhande vreemde woordconstructies, gesplitste woorden, neologismen et cetera. Hij ging graag terug naar de oervorm van het woord, naar de etymologie en zelfs verder, naar de etymologie van het oerwoord. Zo is er een woord in zijn tekst over

de techniek dat voortdurend opduikt en dat is onverborgenheid, ontbergen. Hij haalt dat woord, dit neologisme, van het Griekse aletheia dat waarheid betekent, maar samengesteld is uit a en letheia, a een zogenaamde alfa privativum, een ontkennende a zoals ons prefix on of ont en letheia dat vergetelheid, verborgenheid betekent, denk aan de rivier de Lethe in de onderwereld waaruit de doden drinken om hun aardse leven te vergeten.

Nou, Heidegger gaf zijn lezing over de techniek in 1955. Dat is 70 jaar geleden en als er in die tussentijd iets ten gronde veranderd is, dan is het wel de techniek. Van supersonische vliegtuigen was er nog geen sprake, laat staan van internet, smartphones en A I. En toch blijft zijn tekst actueel omdat Heidegger zich de vraag, de filosofische vraag, stelt: wat doet de techniek met het individu?

Nu, ik ben geen filosoof en ik heb Heideggers toespraak en de commentaar van Gerard Visser erop gelezen, maar ik ben er quasi zeker van dat geen van zijn allicht zeergeleerde toehoorders daar veel van overgehouden heeft, want heel vaak zijn zijn zinnen heel compact en bijzonder abstract.

Maar kijk, om ons deel te maken van Heideggers 'onverborgenheid' hebben wij hier professor Dirk De Schutter in ons midden, die ons – hopelijk – in gewone mensentaal zal gidsen doorheen de hersenkronkels van deze grote Duitse filosoof.

Techniek bij Heidegger

Heidegger dankt een aanzienlijk deel van zijn bekendheid aan zijn fundamentele kritiek op de hedendaagse techniek. De eerste aanzetten daartoe vinden we terug in *Inleiding in metafysica*, een college uit 1935, dus uit een tijd waarin wat we vandaag techniek noemen, nog in de kinderschoenen stond. De vraag 'wat is techniek?' mag volgens Heidegger niet worden beantwoord door een opsomming te geven van het enorme aantal tuigen en instrumenten die *homo faber* in de loop van de eeuwen heeft uitgevonden en geproduceerd. De techniek omschrijven als een systeem is een stap in de juiste richting, op voorwaarde dat we 'systeem' niet begrijpen als een geordend geheel van apparaten, maar als een manier van zijn: wij, mensen van de eenentwintigste eeuw, zijn op een technische manier in de wereld, we spreken en denken, we ervaren en handelen op een technische manier, we bestaan in en met en door techniek. Dat heeft Heidegger ter sprake willen brengen en, zonder het technische systeem te verketteren, heeft hij op het gevaar ervan willen attenderen.

De fervente voorstanders van de technische evolutie gebruiken steevast hetzelfde argument: 'Kijk eens wat wij, mensen, in staat zijn om te doen dankzij de techniek!' En dat hoeft inderdaad geen betoog, de technische verworvenheden grenzen aan het ongelooflijke. Heidegger ontkent dat ook niet. Zijn fundamentele kritiek begint met een omkering van de vraag. Die luidt niet: 'wat doen mensen met techniek?', maar wat doet techniek met mensen?'.

De techniek is volgens Heidegger de (voorlopig) laatste fase in de geschiedenis van de zijnsvergetelheid of in de geschiedenis van de westerse rationaliteit. De techniek is een rationeel systeem waarvan de grondslagen aan het begin van de moderne tijd door Descartes gelegd zijn: techniek en wetenschappen werken samen en vormen een systeem gebouwd op de principes van objectiviteit, verificatie (of falsificatie), mathematisering en functionaliteit. Heidegger duidt dat systeem aan met het Duitse woord 'Gestell', dat hij vaak met een koppelteken schrijft: 'Ge-Stell'. Met die schrijfwijze beklemtoont hij dat de elementen waaruit dit systeem opgetrokken is, te vinden zijn in de vele vormen van 'stellen': 'vorstellen' (zich voorstellen en voor zich stellen), 'herstellen' (vervaardigen), 'bestellen' (bewerken, beschikbaar maken), en 'nachstellen' (belagen, najagen, opeisen).

De verschillende vormen van 'stellen' trekken de krijtlijnen waarbinnen het techno-wetenschappelijk systeem, 'het bestel', zich afspeelt. Tegen een breed gedragen mening in betoogt Heidegger dat er in de werkelijkheid geen objecten voorkomen. Objecten (of voorwerpen) zijn de uitkomst van een constructie door het menselijk subject: de zijnden worden opgevorderd en besteld, ze worden bewerkt tot object in een voorstelling. Het subject stelt zich de zijnden voor en stelt ze voor zich, het bewerkt ze tot berekenbare objecten, het maakt ze gelijkvormig en klasseert ze. De genivelleerde en beschikbaar gemaakte objecten worden geordend op grond van hun bruikbaarheid. Zo nodig worden ze bijgewerkt om hun bruikbaarheid en functionaliteit te verhogen.

Het technisch bestel maakt de spreuk van Bacon 'kennis is macht' helemaal waar. Kennis is greep krijgen, een greep die zich concretiseert in ordening en klassering, maar ook in controle en manipulatie. De kennis die het bestel najaagt moet toepasbaar en nuttig zijn. Niet toevallig staan aan de universiteiten de toegepaste wetenschappen in hoog aanzien of dreigt het onderscheid tussen zuivere en toegepaste wetenschappen te verdwijnen, zelfs binnen de alfawetenschappen staat toegepaste taalkunde hoger aangeschreven dan zuivere filologie. Een ander voorbeeld: het bestel is

geïnteresseerd in de DNA-structuur van natuurlijke objecten, niet om die te kennen maar om die te 'verbeteren' (en om zich na die ingreep tot eigenaar op te werpen). Op zowel het theoretische als het praktische vlak voert het technische bestel een reductie door: theorie wordt verengd tot berekening, praktijk tot de toepassing van een rekensom.

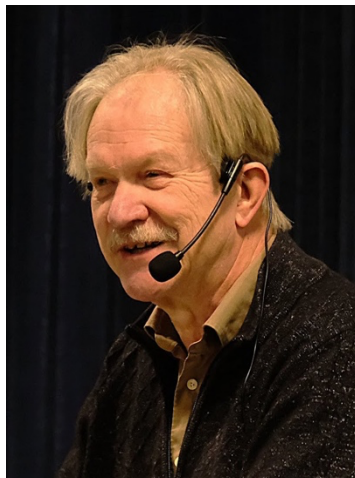
Twee woorden karakteriseren volgens Heidegger het betsel: controle en snelheid. Het bestel geeft mensen het vermogen om veel aspecten van de werkelijkheid en van het menselijk bestaan te controleren en te manipuleren. Zonder enige twijfel heeft deze controle in grote mate bijgedragen aan het menselijk comfort. Maar het heeft ook de illusie in het leven geroepen dat het mogelijk is om (nagenoeg) alles te controleren en dat (nagenoeg) alles maakbaar is. Heidegger vraagt zich vooral af of de belangrijkste aspecten van het menselijk bestaan controleerbaar en maakbaar zijn. Anders gezegd: of de belangrijkste aspecten van het bestaan zich niet wezenlijk aan de controle en de maakbaarheid onttrekken. Is menselijke identiteit maakbaar? Valt de zorg voor elkaar onder het maken? Is opvoeden een vorm van maken? Wat voor activiteit is leren? Soortgelijke bedenkingen dringen zich op met betrekking tot snelheid. Het bestel geeft de mensen het vermogen om veel activiteiten snel uit te voeren. Zonder enige twijfel heeft dat bijgedragen aan het comfort van reizen, communiceren, onderzoeken, enzovoort. Maar het heeft de illusie in het leven geroepen dat elke activiteit snel kan worden uitgevoerd. Heidegger vraagt zich af of de belangrijkste aspecten van het bestaan zich niet wezenlijk aan de snelheid of de versnelling onttrekken. De mens van de eenentwintigste eeuw is heel sterk in alles wat zich voor een snelle controle leent, maar heeft veel moeite met het trage en oncontroleerbare: geduld, tolerantie, aandacht, leren, rouwen...

Dát bekritiseert Heidegger: de reductie van het theoretische en het praktische tot een bepaald soort van intelligentie, tot een intelligente berekening en ingreep. In het al genoemde college uit 1935, *Inleiding in de metafisica*, heeft hij het over de 'eensporigheid' ('Eingleisigheid') van het technische bestel; in 1964 publiceert Herbert Marcuse (1898-1979), die bij Heidegger studeerde, het ophefmakende boek *One Dimensional Man*. In het bestel verschijnen alle problemen als technische problemen en als oplosbaar. Voor Heidegger zijn het menselijk bestaan en de menselijke eindigheid geen problemen die om een oplossing vragen, maar opgaven die de mens moet op zich nemen en waarmee hij in het reine moet komen. Toen *Der Spiegel* in 1966 aan Heidegger vroeg: 'Wat mankeert er eigenlijk aan? Alles functioneert toch?' antwoordde hij: 'Alles functioneert. Dat is juist het beangstigende, dat

het functioneert en dat het functioneren aanzet is tot steeds verder functioneren...'

In zijn voordracht *Gelatenheid* (uit 1955) vestigt Heidegger de aandacht op het merkwaardige feit dat het toenmalige tijdperk naam maakt als het *atoomtijdperk*. In de huidige tijd zou hij een bijzondere interesse aan de dag gelegd hebben voor de term die gebruikt wordt om het hedendaagse tijdperk te omschrijven: het *Antropoceen*. Die term is gemunt naar analogie met de gebruikelijke wetenschappelijke benamingen voor voorbije geologische tijdperken: Mioceen, Pleistoceen, Holoceen... De term neemt een aparte plaats in, omdat hij aangeeft dat een nieuw geologisch tijdperk begonnen is: een tijdperk waarvan het ontstaan niet meer kan worden verklaard aan de hand van zuiver geologische factoren, maar ook moet worden toegeschreven aan de verstrekkende invloed van de mens op de planeet. Heidegger zou dit tijdperk laten beginnen met de moderne paradigmawisseling, die God onttroont en aan de mens soevereiniteit verleent over al wat is. Er is duidelijk iets misgegaan met de idealen van het humanisme: autonomie, vooruitgang, verlichting. Kunnen wij het tij nog keren? En zo ja: hoe?

Uit: Dirk De Schutter, Heidegger, Elementaire Deeltjes nr. 69, Atheneum, 2020

Het Beleefde Genot vzw

